

A fonotaktikai szerkezetet módosító hangváltozások az ómagyar korban

Katona Csilla

A szavak és nevek hangszerkezetét módosító hangtörténeti vizsgálatok gyakran szerepeltek a nyelvészeti kutatások középpontjában. Számos kiváló munka született e témakörben például a hagyományosan kétnyíltszótagos tendenciának nevezett folyamat, a hangátvetés, a tövégi magánhangzók eltűnése vagy az inetimologikus magán- és mássalhangzók problematikájáról. Idővel azonban ezek a témák kikerültek a vizsgálatok homlokteréből, s a nyelvészeti kutatások perifériájára szorultak. Dolgozatom témaválasztásával ehhez a kérdéskörhöz kívánok visszatérni azért, hogy egyrészt áttekintsem a szakirodalmi előzményeket, másrészt pedig új nézőpontot alkalmazva és részben más nyelvi forrásanyagra építve közelítem meg a jelenségeket. Az elemző munka alapjául két forráscsoportot: a (korai) ómagyar kori helyneveket és az élőnyelvi tájszavakat jelöltem ki.

Disszertációm három nagyobb egységből áll. Az első fejezetben a dolgozat elméleti háttérét biztosító főbb kérdésköröket járom körül. Munkahipotézisem az volt, hogy a fonotaktikai szerkezet befolyásolja a hangtörténeti változások realizálódását. Ismertetem az újonnan bevont fonológiai módszert, az optimalitáselméletet, amelyet a hagyományos hangtörténeti elemzések mellé, kiegészítő jelleggel használtam fel. Bemutatom továbbá a magyar nyelvre jellemző főbb fonotaktikai mintázatokat, és — minthogy ez a vizsgált változási folyamatok kapcsán kiemelt jelentőségű — a magyar mássalhangzó-kapcsolatok főbb fonológiai jellemzőit is összegzem.

Munkám második fejezetében a két forráscsoport hangtörténeti forrásértékére hívom fel a figyelmet, és az elemzések alapjául szolgáló korpuszt mutatom be.

Dolgozatom harmadik egységében a munkám középpontjában álló hangtörténeti változásokat részletezem. A munka során egyfelől összegeztem a hangtörténeti szakirodalom korábbi megállapításait, kitérve olykor a terminológiai problémákra is.

A kétnyíltszótagos tendenciával kapcsolatban a szakirodalom eddigi megállapításainak összegzése után a hangváltozások jellegéről ejtek szót, majd terminológiai kérdésekkel, s a mögöttük meghúzódó tudományelméleti háttérrel foglalkozom. Ezt követően a változást mutató ómagyar kori helyneveken és jelenkori tájszavakon keresztül ismertetem a kétnyíltszótagos tendencia altípusait, kitérve tendencia következtében kieső magánhangzó jellegére, valamint a változás kronológiai és területi viszonyaira is.

A következő alfejezetben a tövégi magánhangzók eltűnésének problematikájával foglalkoztam. Itt a változási előzmények a kiinduló alakok szótagszerkezete irányította a

tárgyalás menetét. A fejezetben részletes kifejtést kapott a változási folyamat kronológiai aspektusa.

A harmadikként tárgyalt módosulás, a hangátvetés nyelvészeti megítélését erőteljesen uralta az a kettősség, hogy a hagyományos megközelítés az asszociációs változások közé sorolta a folyamatot, míg a fonológiai szempontot előtérbe helyező munkákban inkább a változás rendszerszerűsége áll a középpontban. Dolgozatomban ezért ezt a szempontot is mérlegeltem a nyelvi anyag elemzésekor. Itt is kitértem a hangátváltozás területi és kronológai jellemzőire is.

Az inetimologikus hangok tárgyalását két egységre bontva végeztem el: elkülönítettem az inetimologikus magánhangzókat és a mássalhangzókat külön fejezetben mutatva be. A folyamatok összetartozása miatt olykor a kieső hangok ügyére is figyelemmel voltam.

A dolgozatomat végül néhány olyan tétel, tovább vezető gondolat megfogalmazásával zártam, amelyek a hangtörténeti vizsgálatok további feladatait és lehetőségeit vázolják fel, s amelyek szorosan kapcsolódnak a vizsgálataim eredményeihez is.